

יחי - מנשה ואפרים: שילוב נוסטלגיה וחדשנות

השיחה: לקוטי שיחות חלק ט"ו שיחה ב' לפרשת יחי • siha.beiyoune@loubavitch.fr

ומזה מובן, שברור שיש למנשה מעלה על-פני אפרים, ושלכן דווקא הוא נולד בכבוד יוסף. אכן, בקשר לברכת יעקב, מעלת אפרים (שנבאר בהמשך) חשובה יותר ממעלת מנשה - ולכן **בעניין זה**, יעקב מעביר את אפרים כ"כבוד" לפני מנשה⁵.

לפני שנבאר מהי מעלה זו של אפרים, יש להבהיר שיעקב ויוסף - צדיקי עליון - **אינם טועים** ח"ו! כלומר, הן סברתו של יוסף שמנשה חשוב מאפרים, והן שיטת יעקב שאפרים חשוב יותר, שניהם **אמת**⁶! אלא, שיש כאן שני גישות שונות, וכפי שנבאר.

מקור 3:

כדי לבאר כל זאת, יש להקדים בביאור המשמעות הפנימית המסתתרת מאחורי **שם** של אפרים ומנשה, המגדיר אותם.

דהנה, בפרשת מקץ מסופר כך על שמותיהם: "וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה, כִּי נִשְׁנִי אֶלְקִים אֶת כָּל עַמְלִי וְאֶת כָּל בֵּית אָבִי. וְאֶת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרַיִם, כִּי הִפְרִנִי אֱלֹהִים בְּאָרֶץ עֲנִי.".

בעצם, שני שמות אלה מבטאים את שני רגשות שונים לגמרי שחוהו יוסף בתקופות שונות במהלך ירידתו למצרים⁷:

השם "מנשה" מזכיר ליוסף שהוא נמצא במצרים - מקום ש"מְזִיז"⁸ אותו ומשכיח ממנו את "בית אביו". שם זה מְבַטֵּא **תשוקתו** של יוסף שלא לשכוח, אלא להתקשר ל"בית אביו"⁹.

לעומת זאת השם "אפרים" - מהווה שבח והודיה להקב"ה על היתרון וההתעלות ("הִפְרִנִי") שנגרמו ליוסף במצרים.

מקור 4:

שני תנועות אלה של יוסף במצרים, קשורים לשתי דרכים שונות בעבודת בני ישראל, בצורה בה הם שורדים בגלות:

דרך אחת היא: היהודי נזהר ונשמר ככל היותר כדי **לא להיות מושפע** מסביבתו בגלות, וזאת על ידי שמירה על **הקשר עם "בית אביו"**. היהודי מזכיר לעצמו תמיד שהוא נמצא במצב המשכיחה את "בית אביו", ועל ידי כך הוא **איננו** שוכח זאת.

⁵ בהערה 10 בשיחה, הרבי מציין לאלשיך: "הקדים אפרים למנשה לחשיבותו, ולומר כי יהי אפרים כראובן, ומנשה כשמעון. לרמז... כי איני מדמה את מנשה כי אם לשמעון אשר אינו בכור, ואת אפרים אני מדמה לראובן [הבכור]".

⁶ היינו שהן יעקב לא טעה ח"ו בסדר לידת נכדיו, והן יוסף לא טעה וגם הוא ידע שאפרים יהיה גדול ממנשה. השאלה היא רק איזה מעלה יותר חשובה, וכדלקמן.

⁷ ידוע שהאבות והאימהות קראו לבניהם ובנותיהם לפי הרגשות ומצבי הנפש שהם עברו בתקופת הלידה. ואין זה סותר כלל לכך ששם האדם מְבַטֵּא את מהותו של האדם (הילד - ולא מהות הוריו), מכיון ששניהם נכונים: השם הוא גם נבואה קטנה הניתנת להורים כדי לבטא מהותו הילד; אם כי בדרכי הטבע, הוא גם קשור לבחירתו ומצבי רוח ההורים וכו' (עיין גמרא ברכות ז, ב). ואכ"מ.

⁸ בהערה 13 בשיחה, הרבי מציין לרש"י רש"י בפרשת וישלח לב, לג: "ולמה נקרא שמו גיד הנשה, לפי שנשה ממקומו ועלה, והוא לשון קפיצה... וכן כי **נשני** אלהים את כל עמל". היינו, ש"מנשה" הוא מלשון קפיצה. דבר המוזן ומקפיץ את האדם... הוא מרגיש לא-נוח... מתגעגע למשהו שאין לו, וכדלקמן.

⁹ החידוש כאן הוא (כפי ששמענו מהערה 14 בשיחה), שהגם שפשטות הפסוק הוא "כי נִשְׁנִי אֶלְקִים אֶת כָּל עַמְלִי וְאֶת כָּל בֵּית אָבִי", שהקב"ה אכן **השכיח** ממנו את בית אביו - הפשט הוא, שמצב זה מבטא **תשוקתו** של יוסף לא לשכוח "בית אביו" בשעה שהוא נמצא במצב בו הוא היה יכול לשכוח, ח"ו.

הרבי מבאר בהערה שם, שבכך מיושבת קושיית האלשיך: "איך יחשיב (יוסף) לטובה מה **נשנה** כל בית אביו? לא היה שום טעם ליוסף לקרוא לבנו על מושג **שלישי**, שהוא שכח בית אביו... וע"פ הנ"ל מובן - שההודאה היא, שגם במצב כזה בו הוא היה יכול לשכוח, הוא משתוקק ומתאמץ לא לשכוח בפועל!

הערה למגיד השיעור: שיחה זו היא יסודית ביותר בתורת רבינו, על הצורה שבה צריכים לעבוד את ה' בתוך הגלות (ובפרט כשלא נמצאים ב"בית אביו" ולא רואים בעיני בשר את "יעקב אבינו"). נושא זה נידון גם בהוספות ללקוטי שיחות חלק ה' יחי - שיחה קצרה אבל יש בה כמה נקודות ופרטים שלא נכתבו בשיחה דיין (השיחה נמצאת במדור 'הוספות'). ותן לחכם ויחכם עוד.

הקדמה:

בפרשתנו מסופר איך כש"ויקברו ימי ישראל למות", הוא קרא לבנו יוסף והשביע אותו שיקברנו עם אבותיו במערת המכפלה. בהמשך, יוסף הגיע אל יעקב עם שני בניו - מנשה ואפרים - כדי שיברכם.

יעקב מתיישב על מיטתו כדי לקבל אותם, לכל לראש הוא מברך את יוסף, ואז הוא מודיע ש"אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה - כְּרָאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי", היינו, שהם נכנסים בחשבון שנים-עשר השבטים - ממש כבניו!² יעקב הזכיר את 'אפרים' לפני 'מנשה' הבכור, אבל יוסף לא אמר דבר.

אחר-כך, יוסף מושיב את בניו מול יעקב - אפרים **משמאלו** של יעקב, ומנשה (הבכור) **מימינו** של יעקב. ואז, קורה אחד הסיפורים ההכי מפתיעים בתורה... - יעקב פשוט "שִׁכַּל-הַחֲלִיף" את ידיו³ - הוא הניח ידו **הימנית** על אפרים, וידו השמאלית על מנשה הבכור... יוסף מנסה להתערב, אבל אביו מבהיר לו שהוא יודע טוב-טוב מה שהוא עושה...

כמובן שסיפור זה נראה תמוה מאוד! אכן, נלמד היום, שיש כאן שני גישות של יעקב ויוסף, מתאימות לשני תפיסות חיים שונות לגמרי אם כי שניהם נחוצות. כמובן, נוציא מכל זה הוראה בעבודת ה'.

מקור 1:

בפרשתנו מסופר איך יוסף הביא את בניו אצל יעקב להתברך:

"וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת שְׁנֵיהֶם - אֶת אֶפְרַיִם בְּיָמֵינוּ מִשְׁמָאל יִשְׂרָאֵל, וְאֶת מְנַשֶּׁה בְּשְׂמָאלוֹ מִיְמֵינוּ יִשְׂרָאֵל, וַיִּגַּשׁ אֵלָיו. וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת יָמֵינוּ וַיִּשֶׁת׀ עַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הַצָּעִיר, וְאֶת שְׂמָאלוֹ עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה - שִׁכַּל אֶת יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר..."

"וַיִּרָא יוֹסֵף... וַיִּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמַךְ יָד אָבִיו לְהִסִּיר אֹתָהּ מֵעַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה... וַיִּמָּאן אָבִיו, וַיֹּאמֶר: יַדְעֵתִי בְּנֵי יַדְעֵתִי גַם הוּא... יְגַדֵּל וְאוֹלָם אַחִיו הַקָּטָן יְגַדֵּל מִמֶּנּוּ..."

היינו, שיוסף רצה שבניו יתברכו לפי סדר לידתן, שמנשה הבכור יתברך לפני אחיו אפרים - אבל יעקב החליט אחרת...

מקור 2:

לכאורה, אם הקב"ה עשה שמנשה נולד הבכור, סימן שהוא אכן יותר חשוב!⁴ ואם כן, איך אפשר להחשיב אפרים כבכור!?

¹ **בדרך אפשר (נשמע בהתוועדות חסידית):** בשיחה זו רואים רמזים ברורים לשלב החדש בדור השביעי, בו "לא רואים את יעקב"... יש כאן הוראה על הדרך לחיות כעת עם רבינו, ובעיקר - להצליח לתוך דור חדש "אשר לא ראה וכו'", להיות גם הם מקושרים לאילנה דחיי, לזכור את ימי האור ולחדש בהווה. ואדרבה, **החידוש** בהתקשרותם וכו'. ועיין שיחת בלק תש"נ (אות ד' ואילך). ותן לחכם ויחכם עוד.

² רש"י: "בחשבון שאר בני ה', ליטול חלק בארץ [ישראל] איש כנגדו". היינו שלוי יוצא מחלוקת הארץ (ושאר השבטים מחויבים לתת להם נחלה בארצם), ואפרים ומנשה מקבלים כל אחד חלק שלם (ולא חצי-חלק, כיורשי יוסף).

³ באם צריך תמונה להמחשה, תמצאו כאן: <https://goo.gl/jb2vV1>

⁴ הבכור יותר חשוב בכך שהוא מקבל חלק כפול בירושה, ובכלל מקבל ברכה גדולה יותר משאר הילדים. האריז"ל מסביר זאת כך: הברכה של שאר הבנים עוברת דרך הבכור, ולכן יש חיוב לכבד אותו. (הובא במאמר החתונה. עיי"ש).

דרך אחרת היא: היהודי נמצא ופועל בתוך חושך הגלות - עד למצב שהזכרון של "בית אבי" אכן אינו קיים אצלו כליכך - ושמ, בתוך הגלות, הוא יגע ועובד להאיר את חושך הגלות באור הקדושה, ועל ידי כך נגרמת התעלות גם ליהודי עצמו.

מקור 5:

עפ"ז מובן הטעם לכך שגישתו של 'אפרים' גדולה מ'מנשה': תכליתה של הירידה למצרים, ותכליתה של הגלות בכלל, היא: ירידה צורך עלייה. לא רק שרידה בגלות, אלא התעלות לדרגה גבוהה יותר מלפני הירידה ("הפְּרָגְי" - כגישת 'אפרים').

מצד שני, מנשה הוא אכן נולד בכור, מכיון שבסדר ה"לידה", בסדר עבודת האדם בפועל, יש תחילה לדאוג ולהבטיח את אי-השפעת חושך הגלות, על ידי זכירה תמידית והתקשרות עם "בית אבי" - ורק אחר-כך אפשר לשגשג ולהתעלות.

מקור 6:

ויש להסביר הנ"ל ביתר עומק. ובהקדים, שבסדר התעלות יהודי על-ידי עבודתו בגלות, ישנם כמה דרגות (זו למעלה מזו): (א) הירידה בגלות מוציאה לפועל את תוקף הנשמה, שלא להיות מושפע מחושך הגלות¹⁰ - כפי שרואים שדווקא אויבו של אדם, מצליח להוציא ממנו את מידת הניצחון שבו¹¹.

(ב) ביתר עומק: באמצעות ירידה גדולה בתוך הגלות, מתגלה כוחה העמוק יותר של נשמת היהודי, שאין לו כל הגבלות. ולכן, לא רק שהיהודי מצליח לשרוד בגלות (כנ"ל), אלא שבכוחו להשפיע על סביבתו, עד להפיכת חושך הגלות לאור.

(ג) על ידי הפיכת חושך הגלות לאור מתהווה בנשמה יתרון שאיננו נמצא בה מצד עצמה. (כדוגמת בעל-תשובה, שיש לו גם זכויות שנוצרו מזדונות, דבר שאיננו קיים אצל הצדיק¹²).

ובכן, עפ"ז מובן היטב ההבדל העמוק בין 'אפרים' ל'מנשה':

שניהם הם בניו של יוסף - שניהם תכליתם הוא להוציא לפועל את עבודת אביהם יוסף, שעניינו "יוסף ה' לי בן אחר"¹³ - להוסיף אור בעולם דווקא על-ידי העבודה בגלות מצרים.

אלא שבהוספה זו עצמה קיימות שתי דרגות: "מנשה" - חיזוק זיכרון "בית אביו" והתגלות תוקף הנשמה באמצעות העבודה במצרים. לעומת זאת, "אפרים" מורה על יתרון האור הנוצר "מן החושך עצמו... ולכן, עלייתו של אפרים גדולה ממנשה!¹⁴

מקור 7:

עפ"ז יובן גם הטעם לכך, שיעקב הודיע ליוסף, ש"שְׁנֵי בְנֵי הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, עַד בָּאֵי אֶלְיָי מִצְרַיִם, לִי הֵם. אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה - כְּאֹבֵב וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי". דלכאורה, מה מחדש כאן באומרו שהם נולדו ב'אֶרֶץ מִצְרַיִם', עַד בָּאֵי אֶלְיָי מִצְרַיִם?"

¹⁰ אם כי, היהודי לא מוסיף אור, רק מצליח לשרוד בגלות, וזה כבר הישג חשוב!

¹¹ עיין גם בספר המאמרים תרפ"ט, עמ' 120: "וכן הוא במדת הניצחון, דלא זו בלבד שאינו סובל מניעה ועיכוב, אלא אדרבא - המניעה והעיכוב מעורר בו כוח פנימי ועצמי בלימוד התורה וקיום המצוות... דזהו יתרון המעלה דזמן הגלות."

¹² כמבואר בארוכה בפרק ז' בלקוטי-אמרים תניא, שבתשובה מאהבה ועומקא דלבא, זדונות נעשו לו זכויות, מכיון שככל שעשה יותר עבירות, כך הצימאון שלו "ביתר עז מצמאון נפשות הצדיקים!" במילים אחרות: העבירות (ה"חושך") מביאות לאדם אור גדול שלא היה שייך למצוא בנשמתו. עיי"ש.

¹³ כלומר: להפוך את ה"אחר" - כוחות הטומאה, ל"בן" - כוחות הקדושה.

¹⁴ לקהל מתקדם: נשאלת השאלה, אם מנשה מזכיר זה שיוסף קשור ל"בית אבי" (יעקב), הוא היה צריך להיות קשור ליעקב יותר מאפרים! ואם כן, למה יעקב בוחר דווקא באפרים?! הביאור של מקורות 7 ו-8 יענה על שאלה זו.

והביאור בזה: יעקב אינו בא כאן רק להבהיר לאיזה בנים הוא מתכוון, לאלה שנולדו בארץ מצרים... כולם יודעים היכן נולדו אפרים ומנשה... יעקב בא כאן כדי להסביר, מהו זכותם של אפרים ומנשה, למה דווקא עליהם הוא קובע ש"לי הם":

כיון שהם נולדו במצרים, וגודלו בסביבה שבה לא נמצא יעקב, ולמרות זאת הם מתנהגים טוב, כנכדי יעקב: דווקא על כך אומר יעקב ש"לי הם"! בהם מתבטאת שלימותו האמיתית של יעקב (עליו נאמר "מיטתו שלימה"¹⁵ - כל יוצאי-חלציו כשרים!)¹⁶

מקור 8:

בעצם, ניתן לומר ששלימות עבודת יעקב מתבטאת דווקא אצל נכדיו אפרים ומנשה, עוד יותר מאשר אצל בנו - יוסף!

הדבר יובן בהקדים דברי הזוהר, שמידתו של יעקב היא מידת האמת, "המבריחה מן הקצה אל הקצה"¹⁷ - ה'אמת' של יעקב מקשרת את ה"קצה" העליון ביותר ל"קצה" התחתון ביותר.

מידה זו של יעקב באה לידי פועל באמצעות בנו יוסף - הוא זה שהוריד ה"אצילות" של יעקב עד לעומק טומאת מצרים.

אמנם, אצל יוסף עצמו, גם כאשר הוא אכן יורד ל"מצרים", עדיין מאירה בו בגלוי מדרגתו של יעקב, ה"אצילות". וכיוון שכך, אין מקום, מלכתחילה, להשפעת ההעלם וההסתר של מצרים עליו, ואדרבה - הוא שולט על מצרים.

שלימותו של יעקב, האמת המגיעה עד ל"קצה" התחתון ביותר, נעשית דווקא באמצעות עבודתם של אפרים ומנשה, במקום שבו יעקב אינו נמצא ומתגלה, ובכל זאת פועלים!¹⁸

מקור 9:

ההוראה שבזה: בכל יהודי צריכים להיות, בויזמנית, שתי העבודות ומצבי-הנפש של 'מנשה' ו'אפרים':

לכל לראש צריך יהודי לאחל לעצמו ולהשתוקק להימצא ב"בית אבי" - במצב הנעלה מגלות... הוא רוצה לברוח למקום שיוכל בו להתמסר לחלוטין לעניני קדושה, תורה ועבודה.

מצד שני יש לדעת, שכל עוד נמצא היהודי בשליחותו בגלות, אסור לו להסתפק בעבודתו של מנשה, לדאוג לכך שרק הוא לא ישכח את "בית אבי", ולא יושפע מן הסביבה. עבודה זו היא הכנה לתכלית, היוצרות המצב של "הפרני אלקים בארץ עניי" - הארת חושך הגלות להפיכת חושך הגלות לאור, נאו!

¹⁵ במילים אחרות: עצם זה שכל בני יעקב הם כשרים, גם אם היו דרים רק בארץ הקודש - זהו כבר חידוש (מכיון שהדבר לא קרה אצל אברהם ויצחק). אבל החידוש כאן יותר גדול: גם הנכדים שנולדו במצרים, מקום של טומאה, גם הם כשרים ומביאים "נחת יהודי חסיד"..." זהו הישג עצום והרבה יותר חזק!

¹⁶ לקהל מתקדם: עפ"ז מובן עוד יותר למה יעקב מקדים, בעניין זה, את אפרים על מנשה: 'מנשה' מרמז לכך שהקשר והזיכרון עם "בית אבי" לא נפסק, ולכן אין חידוש שהוא מתנהג כנכד יעקב. משא"כ 'אפרים' מרמז על מצב בו אינו נראה לחוץ הקשר ל"בית אבי", ומכל מקום, מתנהג כנכד יעקב! זהו החידוש!

¹⁷ כמו הנס שהיה דווקא בקרש האמצעי של המשכן, שהיה מבריש מן הקצה אל הקצה - עובר דרך שלושת הקירות של המשכן, ומשתחל באופן ניסי בכל פינה - לעומת שאר ב' הקרשים, שהיה קשר נפרד לכל קיר. יעקב הוא כקרש אמצעי זה - הוא אינו מתחלף לעולם! לא משנה איזה קיר... תמיד אותו דבר!

¹⁸ לקהל מתקדם: עפ"ז יובן שג' הדרגות שהוסברו במקור 6 במעלת ירידת הגלות, מתאימים לג' דרגות אלה: (א) דרגת יעקב עצמו: גילוי תוקף הנשמה, ובכך הוא נעלה מן הגלות (אך חושך הגלות אינו משתנה על ידו). (ב) דרגת יוסף: מוריד תוקף דרגת יעקב לתוך למצרים, וכך הופך את חשכת גלות מצרים לאור. (ג) דרגת בני יוסף: היתרון של האור המתהווה מתוך החושך עצמו, במקום בו יעקב אינו נראה, דווקא דור זה מצליח להשפיע אור (והתקשרות) חדשים לגמרי!

עפ"ז יובן הקשר המיוחד בין מנשה ליוסף, ואפרים ליעקב: עניינו של מנשה הוא לזכור את "בית אבי", וזהו ממש כעבודת יוסף, שעיקר הצלחתו נבעה מכך שהוא מוריד את "בית אבי" לתוך מצרים! אכן, שלימות עבודת יעקב, היא כשהאור בא דווקא מן החושך עצמו, כדרגת אפרים - ולכן "גם הוא יגדל ממנו", זהו התכלית!